

İsmayıl Axundov yaradıcılığında satirik qrafika

Telman İbrahimov

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu. Azərbaycan.

Annotasiya. Məqələdə Azərbaycanın görkəmli qrafika rəssamı İsmayıl Axundovun qrafik yaradıcılığının icmalı verilir. Rəssamın satirik qrafika sahəsində ilk addımları XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində nəşr olunan məşhur “Molla Nəsrəddin” satirik jurnal ilə bağlıdır. İkinci Dünya müharibəsində alman faşizmini ifşa edən plakat və karikaturaları rəssamın yaradıcılığında “Molla Nəsrəddin” ənənələrinin yaradıcı davamı olmuşdur. “Təşviqat pəncərələri” adlanan həmin plakatlarda rəssam kəskin satirik obrazlar yaradaraq, alman faşizminin iç üzünü ifşa edirdi. Rəssam satirik qrafika sahəsindəki yaradıcılığını 1952-ci ildən nəşr olunan “Kirpi jurnalında davam etdirmişdir.

Açar sözlər: İsmayıl Axundov, satirik qrafika, plakat, karikatura, “Kirpi” jurnalı, “Molla Nəsrəddin” jurnalı

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 03.03.2022; qəbul edilib – 14.03.2022

Satirical graphics in Ismayil Akhundov's creativity

Telman İbrahimov

Institute of Architecture and Art of ANAS. Azerbaijan.

Abstract. The article presents an overview of the graphic heritage of the famous Azerbaijani artist Ismayil Akhundov. The traditions of the satirical magazine “Molla Nasreddin”, published in Azerbaijan at the end of the 19th – beginning of the 20th century, were accepted and processed by the artist in his work. During the Second World War, the artist created a huge number of posters and caricatures that revealed German fascism. Further satirical work of the artist is associated with the magazine “Kirpi” (Hedgehog), published since 1952.

Keywords: Ismayil Akhundov, satirical graphics, poster, caricature, “Kirpi” magazine, “Molla Nasreddin” magazine

Article history: received – 03.03.2022; accepted – 14.03.2022

Giriş / Introduction

İsmayıl Axundov 1928-32-ci illərdə Moskva Poliqrafiya İnstitutunun Nəşriyyat fakültəsində rəssamlıq təhsili almışdır. Bu amil onun sonrakı qrafika yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. İsmayıl Axundovun qrafikasında özünün aktuallığı, həyatiliyi və publisistik kəsəri ilə satirik qrafika janrı xüsusilə fərqlənir. Ona görə də rəs-

sam ilk növbədə məhz satirik qrafika rəssamı kimi tanınmışdır. Rəssamın yaradıcılıq bioqrafiyasında boyakarlıq və teatr-dekorasiya boyakarlığı lokal və ya epizodik hal təşkil etsə də, o, qrafika sənəti və onun müxtəlif janrları ilə həyatı boyu məşğul olmuşdur.

Əsas hissə / Main Part

Moskva Poliqrafiya İnstitutunda təhsilə yenicə başlamış rəssam, Axundovların ailə dostu Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin məsləhəti və təklifi ilə “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə əməkdaşlıq etmişdir. Jurnalın nəşrinin Bakı mərhələsi 1922-31 illəri əhatə etmişdir. Satirik karikaturaların yaradılması üçün gənc rəssamları jurnala dəvət edən Mirzə Cəlilin məsləhəti və tövsiyəsi ilə “Molla Nəsrəddin”in 1928-ci il nəşri üçün yeni üz qabığı rəsmnin yaradılması bilavasitə İsmayıl Axundova tapşırılır və bu iş rəssamın jurnalla əməkdaşlığının başlanğıcı olur.

Jurnalın üz qabığında rəssam jurnalın əsas qəhrəmanı olan Molla Nəsrəddini elə jurnalın rəssamı qismində təsvir etmişdir. Yeni əlifbaya keçidlə əlaqədar jurnalın əski ərəb qrafikası ilə yazılmış adını latın qrafikası ilə əvəz edən molla-rəssam yeni mərhələnin və yeni ab-havanın tərənnümçüsü kimi İsmayıl Axundov tərəfindən təqdim edilmişdir.

İ.Axundov Moskvada təhsilini başa vurub ölkəmizə qayıtdıqdan sonra 1932-37-ci illər ərzində “Azərənşr”də rəssam və qrafika şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır. Rəssam bu müddətdə Mirzə Ələkbər Sabirin 1934-cü ildə nəşrə hazırlanan “Hophopnamə” əsəri üçün satirik illüstrasiyalar yaradır. Şairin söz atəşinə tutduğu dırnaqarası qəhrəmanları rəssam satirik tərzdə təsvir edərək, “Molla Nəsrəddin” jurnalının bədii ənənələrini davam etdirir.

1937-40 illərdə İsmayıl Axundov Rəssamlıq Məktəbinin direktoru təyin edilir və bir çox istedadlı gənc rəssamlarımızın püxtələşməsində iştirak edir.

İsmayıl Axundov 1940-cı ildən yenicə yaradılmış Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyinin direktoru və baş rəssamı vəzifəsində çalışır. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı ilə sıx təmas rəssamın kitab illüstrasiyası sahəsində işləməyinə təkan verir. Bu sahədə onun ilk irimiqyaslı işi Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinə çəkilmiş illüstrasiyalar və kitab tərtibatları olur. Xəmsənin “İsgəndərnamə” cildinin illüstrasiyalarını Əmir Hacıyev, ümumi bədii tərtibatını isə İsmayıl Axundov yaradır. Muzey fəaliyyəti dövründə nəşriyyatlarla əlaqəsini kəsməyən

rəssam bir sıra kitab nəşrlərində illüstrator-rəssam kimi iştirak edir.

İkinci Dünya müharibəsinin başlanğıcı ərəfəsində İsmayıl Axundov Xalq artisti Adil İsgəndərovun dəvəti ilə Dövlət Dram Teatrında teatr-dekorasiya rəssamı kimi çalışmışdır.

İsmayıl Axundovun satirik qrafikaya aludəçiliyi və bu sahədə olan istedadı İkinci Dünya müharibəsi zamanı yenidən dirçəlir. Vaxtilə “Molla Nəsrəddin” jurnalında əldə etdiyi bacarıqlar müharibə dövründə buraxılan plakatların, təşviqat pəncərələrin (“Aqit okno”) və karikaturaların yaradılmasında özünü büruzə verir.

Təşviqat pəncərələri müharibə dövrü yaranmış spesifik plakat janrı olaraq, aktual hadisələr, siyasi-ictimai yanaşma və qiymətləndirmələri operativ şəkildə döyüşçülərə və arxa cəbhəyə bədii təsvir vasitəsilə çatdırılmağı nəzərdə tuturdu. Cəbhədə olan vəziyyəti, beynəlxalq aləmdə baş verən siyasi hadisələri hədəf tutaraq, təşviqat pəncərələri bunlara satirik münasibətləri əks etdirmişdir. Təşviqat plakatları satirik forması, yumoru ilə, xalq məsəlləri və atalar sözləri vasitəsilə düşməni ifşa edir, döyüşçülərimizi və vətəndaşlarımızı isə qələbəyə ruhlandırılmışdır.

Azərbaycanda Böyük Vətən müharibəsi zamanı rəssamlarımız tərəfindən yaradılmış təşviqat pəncərələrinin ilk nümunəsini də məhz İsmayıl Axundov yaratmışdır. 1 saylı təşviqat pəncərəsi müharibənin (1941) başlamasına həsr olunub və Vətənimizə hücum edən alman faşistlərinin aqibəti barədə Azərbaycan xalqına yaxşı məlum olan atalar sözü vasitəsilə bədii şərhini tapmışdır: “Keçinin əcəli çatanda, buyuzunu çobanın çomağına sürtər”, – kəlamı üzərində qurulmuş kompozisiya iki pəncərədən ibarət olaraq, əcəli çatmış keçi qismində Hitlerin əvvəli və son aqibətini təsvir edir.

Rəssamın “Qafqaz xəncəri”, “Pişik görəndə, şir olur, şir görəndə, pişiyə dönür”, “Hebbelsin propaqandası” mövzulu təşviqat pəncərələrində rəssam kəskin satira, yumor və müqayisələrdən istifadə edərək, iti və yaddaqalan satirik obrazlar yarada bilmişdir.

Rəssamın 59 saylı təşviqat pəncərəsi beynəlxalq hadisələrə həsr olunub. İşgalçı Almaniyanın təhriki ilə bəzi Balkan millətçilərinin ABŞ-a qarşı uydurma müharibə elan etmələri rəssam tərəfindən ələ salınaraq, həmin hadisələrin əsl və gizli hərəkətverici qüvvəsini aşkar edir.

Təşviqat pəncərələri ilə bərabər, rəssam satirik plakat və karikaturalar da yaradaraq, düşməni gülüş hədəfinə çevirməyi bacarmışdır. Belə plakatlardan biri “Təsvir və reallıq” adlanır. Plakatda rəssam alman təbliğatının alman əsgərlərini qəhrəman, müsbət obrazda tərənnüm etməsinin əslində yalan olmasını ifşa edir. Sərt qışın şaxtasında soyuqdan donan alman əsgərləri yalançı təşviqatda tam təchiz olunmuş, qorxmaz qəhrəmanlar kimi tərənnüm edilirlər. Plakatda təbliğatda “təsvir olunanla reallığın fərqi göstərilir. Belə tənqidi plakatlardan digəri Sovet ordusunun irimiqyaslı 1945-ci il yaz hücumuna həsr olunaraq, “SSRİ-də Bahar başlandı” adlanıb. Sıralara düzülərək hücumu keçən Sovet ordusu qarşısında tab gətirməyərək kor-təbii qaçan alman ordusu gülüş hədəfinə çevrilib.

İsmayıl Axundov satirik qrafika sahəsində yaradıcılığını müharibədən sonra da davam et-

dirmişdir. Təsərrüfatın yenidənqurulmasına həsr olunmuş plakatlarda ölkədə baş verən dinc quruculuq işlərindən bəhs olunurdu. Kənd təsərrüfatının yenidən qurulması, yeni əmək sahələrinin açılması və onlarda baş verən neqativ tendensiyalar rəssamın gülüş hədəfinə çevrilərək diqqətindən yayınmırdı.

1952-ci ildən təsis edilmiş “Kirpi” satirik jurnalı ilə yaxından əməkdaşlıq edən rəssam onlarla karikaturalar yaradaraq, əmək şəraitində, sosial mühitdə, ailədə, məişətdə mövcud olan neqativ hallara bir rəssam kimi reaksiya verərək, gülüş doğuran karikatura və dostluq şarjları yaradır. Cəmiyyətdə, istehsalatda və məişətdə olan neqativ halların tənqidinə həsr olunmuş karikaturalar çox vaxt şərhəz belə anlaşıqlı obrazlar kimi gülüş doğurmuşdur.

İsmayıl Axundov yalnız tənqidi deyil, eni zamanda xeyirxah gülüş, təbəssüm doğuran dostluq şarjlarının da müəllifi olmuşdur. Onun 1958-ci ildə yazıçı Mir Cəlalin və görkəmli bəstəkar, dirijor, pedaqoq Səid Rüstəmovun 50 illik yubileylərinə həsr olunmuş dostluq şarjlarını göstərmək olar.

Nəticə / Conclusion

İsmayıl Axundovun satirik qrafika sahəsindəki yaradıcılığını “Molla Nəsrəddin” jurnalı ənənələrinin sonrakı dövrdə inkişaf etdirilməsi sahəsində əhəmiyyətli və dəyərli bədii fenomen

saymaq olar. Rəssamın satirik qrafikası XX əsr Azərbaycan təsviri sənətinin mühüm tərkib hissəsi olaraq incəsənət tariximizə daxil olub.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan incəsənəti. Bakı: Işıq, 1992.
2. Искусство Советского Азербайджана. Москва: Советский художник, 1970.
3. Миклашевская Н.М. Становление и развитие искусства Социалистического реализма в Советском Азербайджане. Баку: Элм, 1974.
4. Наджафов М. Искусство, рожденное революцией. Баку: Гянджлик, 1981.
5. Очерки изобразительного искусства Советского Азербайджана. Баку: Издательство Академии Наук Азербайджанской ССР, 1960.

Сатирическая графика в творчестве Исмаила Ахундова

Тельман Ибрагимов

Институт архитектуры и искусства НАНА. Азербайджан.

Резюме. В статье представлен обзор графического наследия известного азербайджанского художника Исмаила Ахундова. Традиции сатирического журнала «Молла Насреддин», издававшегося в Азербайджане в конце 19-го – начале 20-го, века были восприняты и переработаны художником в своем творчестве. В период Второй мировой войны художник выполнил огромное количество агитационных плакатов, высмеивающих фашизм. Дальнейшее сатирическое творчество художника связано с журналом «Кирпи» («Еж»), издававшимся с 1952 года.

Ключевые слова: Исмаил Ахундов, сатирическая графика, плакат, карикатура, журнал «Кирпи», журнал «Молла Насреддин»

“Molla Nəsrəddin” jurnalının
yeni üz qabığı – 1928

İ.Axundov.
M.Ə.Sabir. Həpənamə – 1934

*Keçinin əçəli çatanda...
Aqit Pəncərə № 1 – 1941*

*Pişik görəndə şir olur...
Aqit Pəncərə*